

УДК 941 (477)

Надія Греченюк

ВИБОРЧА СИСТЕМА ПІДКАРПАТСЬКОЇ РУСІ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

У статті авторка розглядає особливості виборчої системи Підкарпатської Русі міжвоєнних років у контексті міжнародно-політичних подій. На основі джерел аналізується участь політичних партій краю у парламентських виборах Чехо-словацької Республіки до складу Підкарпатської Русі, виборча система, міжвоєнний період, політичні партії, Чехословацька Республіка.

Яскравий приклад участі партій у виборах ілюструє політичний розвиток Закарпаття у міжвоєнний період минулого століття, коли Підкарпатська Русь входила до складу новоутвореної у 1918 р. Чехословацької Республіки. Її політична система мала усі характерні риси демократичного суспільства, що перш за все виражалось дієвим плюралізмом, законодавчою базою, практикою політичного рівноправ'я. Упродовж 20–30-х рр. ХХ ст. прояви політичного плюралізму набули ефекту безпосередньої участі в політичній еволюції держави її громадян. Підкарпатська Русь, як складова частина Чехословаччини, також опинилася в епіцентрі політичних перетворень, отримала внаслідок трансформації політичної системи можливість участі у державотворенні. Однак процес залучення громадян до державного розвитку проходив через органи представницької демократії, посередниками якої виступали політичні партії. Багатопартійна система, яка мала як позитивні, так і негативні ознаки, сприяла швидшому залученню народних мас до державної політики. Саме активність місцевого населення Підкарпатської Русі характерно засвідчує про реальні можливості участі у виборах до вищих органів влади. У міжвоєнний період у краї вибори до чехословацького парламенту проводилися чотири рази (1924, 1925, 1929, 1935 рр.) і один раз до крайового Союму (1939 р.). Це була серйозна перевірка спроможності громадян вплинути на політичну систему, уряду політику тощо.

Виборчі процеси в Підкарпатській Русі неодноразово ставали в центрі уваги дослідників. Зокрема, такі вчені як Я. Брандейс [33], К. Матовшек [34] розглядали вибори крізь прояв політичної культури населення й показ потужності політичних організацій. У радянський період дослідження даної проблеми вийшло на нову площину. Перш за все, це було пов'язано з успішною участю у виборах крайкому Комуністичної Партії Чехословаччини (КПЧ), і, як наслідок цього, перебільшення місця й ролі цієї політичної організації в політичній історії краю. Так, Н. Баженова [3; 4], С. Білак [5], І. Мельникова [6–8], Б. Співак [9; 10] та інші констатували перемогу комуністів як факт беззаперечного авторитету партії. Лише з часу становлення незалежної України дослідження виборчих процесів 20–30-х рр. ХХ ст. проводяться об'єктивно. На основі глибоко аналітичних підходів історіографія збагатилася працями М. Болдичара [11–12], М. Вегеша [13; 14], С. Віднянського [15; 16], І. Короля [17], В. Лемака [18], І. Ліхтея [19], П. Р. Магочі [20], М. Токаря [21; 22], В. Худанича [23]. Грунтовний підхід до висвітлення теми прослідковуємо й у працях зарубіжних учених М. Барновського [24] та П. Шворца [25–26].

Незважаючи на існування всіх демократичних формальностей у політичному інституціоналізмі Чехословацької Республіки, реальність впровадження їх у життя була далекою від ідеалу. Конституційна хартія серед правових норм чітко зафіксувала представництво Підкарпатської Русі в Національних Зборах відповідною кількістю сенаторів згідно з виборчою системою держави. Однак,

чехословацька політична влада довгий час зволікала з проведенням виборів у Підкарпатській Русі. Як проголошував виборчий закон, вибори у краї необхідно було провести у липні 1920 р., тобто не пізніше 90 днів після виборів у інших землях Чехословаччини. За Підкарпатською Руссю було закріплено окремих 23 округ на виборах до парламенту [27, с. 271–284], і окремих 13 виборчих округ – до сенату [27, с. 284]. Відповідно до положення, це надавало можливість обирати дев'ятьох представників краю до парламенту і чотирьох до сенату.

Проте центральна влада в Празі вважала, що Підкарпатська Русь не є готовою до їх проведення. Серед основних причин вказувалися відсутність політичної культури місцевого населення, їх національно-культурне й релігійне розшарування, неспроможність консолідації політичних сил, протиріччя між політичною елітою тощо. Але зволікання з цим життєво необхідним питанням більше шкодило центральній владі, аніж допомагало. Невдоволення місцевих політиків несло загрозу відвертого екстремізму. Це добре розуміли в Празі, хоча й намагалися щонайдовше відтягнути процес залучення громадян Підкарпатської Русі до участі через своїх представників у вирішенні тих чи інших суспільно-політичних проблем життєдіяльності республіки. Тільки постійні домагання лідерів крайових політичних партій, їх апеляція до міжнародних інстанцій змусила чехословацьку владу призначити проведення парламентських виборів у Підкарпатській Русі. Той факт, що згадані вибори проводилися виключно на території Підкарпатської Русі привернув неабиякий інтерес багатьох, у першу чергу загальнодержавних, політичних партій. Саме перші вибори до чехословацького парламенту стали яскравим показником впливу політичних організацій на населення краю з одного боку, і з іншого – суттєвим прикладом залучення до політичного життя. Крім того, парламентські вибори досить виразно засвідчили тодішню розстановку політичних сил, структурно-організаційні можливості та перспективи партій.

Активізація політичного життя і міжпартійної боротьби в краї особливо розгорнулася наприкінці 1923 р. Для місцевих жителів це був давноочікуваний період, з одного боку, і новаційний в політичній історії краю, з другого. Для політичних партій він ознаменувався можливістю розгортання широкої агітаційної кампанії і визначенням врешті-решт електорату своїх потенційних прихильників. Вибори в тодішній Підкарпатській Русі були призначені на 16 березня 1924 р. і мали стати доброю пробою сил для політичних партій краю. Майже відразу після оголошення початку передвиборчого марафону політичні організації та їх лідери розпочали підготовку до виборів шляхом широкої та різновидної агітації. В офіційних друкованих органах партій друкувалися програмні положення організацій, їх розширене тлумачення, обіцянки лідерів щодо покращення суспільно-політичного життя краю. На партійних зборах і конференціях розроблялися стратегічні дії партій, їх можливості в даній ситуації, робилися прогнози кінцевих результатів, моделювалися бажані наслідки [17, с. 190]. Інтерес до передвиборчої активності крайових партій проявляли і урядова преса та загальнодержавні політичні партії, які мали свої плани в регіональному політичному “ажіотажі” [17, с. 190]. Кількість пропагандистів з Праги була настільки великою, що здавалося “в Ужгороді можна розпочати засідання палати депутатів і сенату, і обидві установи мали б досить членів, щоб ухвалювати постанови” [10, с. 23]. Передвиборчий період тривав два місяці. Про активність усіх політичних партій, які взяли участь у передвиборчому марафоні, свідчить те, що ними було проведено 436 зборів у різних частинах краю [10, с. 25]. Упродовж січня – лютого 1924 р. партійні організації організували конференції, на яких приймали передвиборчі програми, висували та обговорювали кандидатури. Для участі в парламентських виборах було подано й зареєстровано виборчими комісіями 13 кандидатських списків від різних політичних партій [19]. Роль урядової коаліції формально відігравав Аграрний блок, що логічно виходило з аграрного характеру специфіки Підкарпатської Русі.

Своєрідне блокування було формальним у зв'язку із самостійною участю партій у виборах, а про відносну коаліцію можна було говорити лише на етапі програмних положень та спільності електорату. Місце державотворчої опозиції посіли комуністи, а також угорські автономні партії (зокрема, Автономна Партія Автохтонів Підкарпатської Русі (АПАПР) й Автономний Земледільський Союз (АЗС)). Крім Аграрної партії до проурядових політичних організацій належали Руська Хліборобська (Земледільська) Партія (РХ(З)П), Соціал-Демократична Партія Підкарпатської Русі (СДНІ ІР), Карпаторуська Трудова Партія (КТП), Руська Народна Партія (РНП), Громадянська Партія на Підкарпатській Русі (Чехословацька партія торговців та промисловців). Лояльними до політики уряду були також Єврейська Народна (згодом Сіоністська) Партія (ЄСП) та Єврейська Демократична (згодом Ортодоксальна) Партія (ЄОП) [21, с. 26–31]. У силу слабкої матеріально-фінансової бази автономних партій усі вони, крім АЗС, утворювали й передвиборчі союзи із загальнодержавними політичними організаціями на основі подібності програмно-статутних основ.

Перші вибори до вищих органів влади Чехословацької Республіки пройшли на Підкарпатській Русі при досить високій політичній активності населення. За кандидатів до палати депутатів було подано 257 332 голосів (із 289 789 допущених до голосування виборців), у сенат – 215 207 голосів (із 243 448 виборців). Найбільше мандатів здобули комуністи: 4 мандати (із 9) до палати депутатів і 2 мандати (із 4) – у сенат [28, с. 25–28].

РХ(З)П взяла участь у виборах самостійно. Фактично вона підтримувала проурядовий блок аграрних партій. Результати виборів для неї були невтішними, згідно з голосуванням виборців партія посіла тільки восьме місце з 5 відсотками голосів. Це означало, що жодного мандату ні у парламент, ні у сенат представники цієї партії не могли отримати [28, с. 27].

Щодо СДГШР та КПЧ, то вони, завдяки голосам, відданим за їх програми, увійшли до чільної групи лідерів. Найбільшого успіху, деякою мірою несподівано, добилися представники крайкому КПЧ, які отримали 100 тисяч 242 голоси виборців, що становило 39,4 відсотка від загальної кількості голосуючих [28, с. 29]. Така перемога партії стала можливою внаслідок вміло проведеної організаційно-агітаційної роботи. У доступній формі ними змальовувалися прості, на перший погляд, шляхи вирішення різних соціально-економічних та політичних проблем. У такому ж популістському дусі була підготовлена й виборча програма крайкому КПЧ (27 лютого 1924 р.), яка виголошувала: “Наша партія є єдина, яка об’єднує в один табір весь гірко працюючий бідний люд усього світу, незалежно від національності, раси і віри. Ми визнаємо тільки бідних і боремось за правду кожного бідного проти кожного багатого. Великі багатії для захисту своїх інтересів створюють партії, і ці партії сидять в уряді. Багаті мають і опозиційні партії. Всі вони обманюють вас, брешуть вам, всі вони ваші вороги і вороги Комуністичної партії” [22, с. 78]. Саме у вдало вибраній передвиборчій тактиці, на нашу думку, й полягав успіх комуністів на перших у Підкарпатській Русі виборах 1924 р. Висуваючи популістські гасла, але вміло замасковані під загальноприйняті, болючі для місцевого населення вимоги “Земля – селянам!” та “Мир – народам!”, комуністи добилися потрібного їм результату. З іншого боку, треба відзначити їх величезну, порівняно з іншими крайовими партіями, активність, передусім в агітаційній роботі. Лише з січня по 15 березня 1924 р. вони зуміли організувати і провести близько 160 зібрань у різних куточках краю, де роз’яснювалася програма КПЧ, і, звичайно, критикувалися інші. Внаслідок цього вони отримали шість депутатських мандатів. Чотири з них надали право місця в чехословацькому парламенті комуністам І. Мондоку, Й. Гаті, М. Сидоряку, Е. Шафранку, а два мандати до сенату одержали І. Боднар та І. Чегі [22, с. 78].

Набагато менше голосів на загальнодержавних виборах 1924 р. отримали соціал-демократи – всього 20 998, що становило приблизно 8 %. Якщо враховувати й голоси угорської організації соціал-демократів, яких було 2 828, то разом кількість відданих за СДП голосів на цих виборах становила 9,4 % (23 826 голосів – 4 місце). Такі результати принесли соціал-демократам тільки один депутатський мандат, який отримав Я. Нечас [28, с. 166]. Велике відставання від комуністів можна пояснити тим, що агітаційна активність партії була набагато меншою.

Завдяки блокуванню з Чехословацькою Народно-Соціалістичною Партією (ЧНСП) від КТП до парламенту увійшли її лідери А. Гагатко і І. Цурканович [20, с. 175]. АЗС, який отримав понад восьми відсотків підтримки, делегував до парламенту І. Куртяка і Ю. Фелдеші, а аграрники – Й. Камінського. Не залишилися без своїх представників і угорці, повноваження від яких отримали А. Корлат і Ф. Егрі (по одному місцю в сенат і палату депутатів) [28, с. 26, 28].

У 1925 р. загострення міжпартійних суперечностей призвело до політичної кризи, в умовах якої діяльність пражського уряду була практично паралізована. Коаліція розпалася, протиріччя між політичними угрупованнями гальмували процес державотворення, що неминуче вело до розпуску чехословацького парламенту й призначення нових дострокових виборів. Врешті-решт парламент було розпущено, а проведення виборів призначили на 15 листопада 1925 р. [29]. Необхідно зазначити, що наступні вибори мали відбутися влітку 1926 р.

Виборча кампанія 1925 р. в Чехословацькій Республіці проходила в умовах гострої політичної боротьби. Ідентична ситуація була і в Підкарпатській Русі. Через те, що партії-переможці виборчих перегонів 1924 р. яких-небудь дивідендів отримати практично не встигли, то втратити недавні здобутки теж не бажали. Сталися зміни і в редакції виборчого закону. Зокрема, для Підкарпатської Русі виборче число до палати депутатів збільшувалося із 25 420 голосів до 31 тисячі, а в сенат – із 42 504 до 525 52 голосів. Від цього знову ж таки більше вигравали загальнодержавні центристські партії [10, с. 57]. Цього разу до кандидатських листів потрапило 16 політичних організацій, їх загальний перегляд показує перевагу загальнодержавних партій над автономними політичними силами [28, с. 166–167].

Але розстановка тактичних засад партій не змінилася. Як і під час виборів 1924 р., зберігся поділ політичних партій на проурядові та опозиційні. До кожного з напрямків належали ті ж самі політичні організації, що і під час попередніх виборів. Щоправда, одна зі змін привертала таки увагу. Невтішні наслідки для РХ(3)П змушували керівництво партії зробити необхідні висновки і змінити політичну стратегію. За свою чотирирічну діяльність РХ(3)П не зуміла повністю реалізувати заплановане і була змушена визнати свою неспроможність самостійно впливати на політичну ситуацію в краї. Тому її реорганізація у Християнсько-Народну Партію (ХНП) відкрила більші можливості для пошуку союзників як у краї, так і серед загальночеських партій. Особливо суттєвим це питання ставало напередодні чергових парламентських виборів у Чехословаччині, коли проводом новоствореної ХНП було прийняте рішення укласти символічний союз із Чехословацькою Народною Партією (ЧНП) [22, с. 79]. Таким чином, на виборах 1925 р. ХНП виступила у блоці з ЧНП, яка одержала 9,72 % голосів виборців (третій показник). Завдяки цьому лідер ХНП А. Волошин став депутатом пражського парламенту, де представляв інтереси краю до 1929 р. [1, с. 76]. За ХНП віддали голоси 7 758 осіб [30, с. 166].

Результати парламентських виборів 1925 р. підтвердили авторитет лівих політичних партій, що ще донедавна піддавалося сумніву. Комуністи, незважаючи на втрату майже 25 тисяч голосів, переконливо перемогли (75669 осіб (30,8 %) [17, с. 193]. Внаслідок цього вони одержали три мандати у палату депутатів (І. Мондок, М. Сидоряк, Й. Гаті) та два – до сенату (І. Боднар, К. Решук) [10, с. 59]. Так само знизився показник відданих виборцями голосів за партію соціал-демократів – з 23 826 осіб (у 1924 р.) до 18 183, що становило 7,4 % [17, с. 193].

Особливу активність під час виборів 1925 р. традиційно проявила й Аграрна партія, але 37 172 одержаних голосів залишили її позаду комуністів [28, с. 166]. Водночас підсумки виборів показали зростання авторитету серед місцевих жителів як аграрників, так і особливо АЗС (11,6 %), який теж активно готувався до виборів. Від автономістів було висунуто 9 кандидатів у палату депутатів і 5 у сенат.

Характеризуючи політичну диференціацію суспільства наприкінці 20-х рр. ХХ ст. у партійній системі Чехословацької Республіки утворилася відносна стабільність політичних інтересів, як центральних, так і автономних політичних сил, що сприяло збереженню демократичного характеру держави. Тому внаслідок цього важливим моментом у політичній історії Підкарпатської Русі стали чергові загальнодержавні парламентські вибори, проведення яких було призначене на 27 жовтня 1929 р. [28, с. 480]. Їх особливість полягала у тому, що населення краю, з огляду на 10-річне співжиття у складі Чехословацької Республіки, могло проаналізувати і переоцінити багато важелів суспільної дійсності й виробити подальші напрямки для ефективної реалізації державно-правових положень, які стосувалися краю. Серйозно до цього ставилися й політичні лідери краю, партії та їх керівники. Між ними розгорілася гостра боротьба, з новою силою розгорнулася агітаційна організаційна робота серед місцевого населення, проводилися наради, збори, на яких обговорювалися ймовірні кандидати тощо.

Структура офіційного оформлення кандидатських листів, їх реєстрація за партійною приналежністю залишалася незмінною. До 13 жовтня 1929 р. всі партії, які виявили бажання взяти участь у загальнодержавних парламентських виборах, повинні були внести конкретну грошову суму на ім'я голови крайової виборчої комісії за друк кандидатських листів. До 17 числа того ж місяця всі зареєстровані списки опубліковувалися в періодичній пресі. З 20 до 27 жовтня проводилося їх обговорення. Виборча комісія встановила і термін подання скарг та позовів до виборчого суду, які приймалися не пізніше 11 грудня 1929 р. [31].

Відповідально до згаданих виборів готувалася ХНП. На засіданні керівництва партії, яке відбулося 5 жовтня 1929 р., обговорювалися кандидатури представників ХНП і було остаточно затверджено склад кандидатського листа. До нього увійшли А. Волошин, М. Брацайко, Д. Кобулей, П. Яцко, І. Сикура, М. Долинай, І. Талнай, А. Ворон, М. Небесник – висунанці до парламенту, а Ю. Шутко, М. Шуба, І. Грига, Ф. Талабира, І. Шпак – висунанці до сенату [31]. На цих виборах ХНП одержала 8979 голосів виборців. Такий показник, звичайно, не був високим. За п'ятирічний період від 1924 р. до 1929 р., коли в Підкарпатській Русі парламентські вибори проводилися тричі, їхній коефіцієнт стабільності залишився майже сталим і вказував на втрату трохи більше двох тисяч голосів виборців. Станом на 1929 р. найактивніше підтримували ХНП у Мукачівському (1 362 осіб), Волівському (Міжгірському) (1 283 осіб), Свалявському (1 тисяча 91 особа) і Ужгородському (1 тисяча 62 особи) округах. Найслабший авторитет представники ХНП мали у Березнянському (127 осіб) та Берегівському (150 осіб) округах [22, с. 80–81]. Такі результати говорили про те, що жодного депутатського мандату представники ХНП у 1929 р. не отримали.

Потрібно відзначити, що тенденція до подальшого зменшення популярності й підтримки серед населення комуністів також залишилася сталою. Під час парламентських виборів у 1929 р. вони отримали 40583 голосів (24,4 %) [1, с. 80]. Проте загальні успіхи комуністів на виборах не були втішними з огляду на втрату ними за останні п'ять років (1924–1929 рр.) більше півсотні тисяч голосів виборців. Головними причинами зниження популярності крайкому КПЧ у краї слід вважати односторонність критики уряду та недооцінку можливостей аграрних партій, які на рубежі 1920–1930-х рр. активізували свою діяльність, що й відбивалося на рості кількості їх прихильників серед місцевого населення. Не останню роль у цьому процесі відіграв і той факт, що комуністичний рух зазнавав подвійного тиску – переслідування й всеохоплююча антикомуністична політика у Чехословаччині

(внутрішній фактор) та ідеологічний, а подекуди й морально-фізичний тиск із боку Москви (зовнішній фактор). Негативно відобразилася на популярності КПЧ у Підкарпатській Русі й “завзята” боротьба із соціал-демократами, які також мали неабиякий вплив на робітників і селян. Усі ці моменти вказували на наявність внутріпартійної кризи. Якщо детальніше підійти до характеристики рівня популярності КПЧ у різних округах краю під час проведення виборів 1929 р., то треба відзначити, що найбільше голосів вони отримали у Мукачівському (6 тисяч 649 чоловік), Берегівському (6 113 осіб) та Рахівському (5 212 осіб) округах. А найменше виборців проголосувало за комуністів у Березнянському (950) та Перечинському (1 293) округах. Депутатські мандати від КПЧ отримали І. Локота, М. Сидоряк (з 1931 р. П. Терек) [10, с. 82].

Цікаво, що соціал-демократи під час виборів 1929 р. майже зуміли повернути собі кількість голосів виборців, яку вони отримали ще у 1924 р. Тому їхні втрати упродовж 1924–1929 рр. були не дуже суттєвими – відповідно з 23 826 осіб (9,4 %) до 22 922 осіб (8,6 %). Найбільшою підтримкою вони користувалися в Іршавському (3 396 осіб) і Берегівському (3 тисячі 82 особи) округах, а найменшою – у Перечинському (736) та Волівському (Міжгірському) (983) [10, с. 82]. Депутатом парламенту став Ю. Гуснай.

Проте вибори 1929 р. вперше за кількістю голосів вивели на перше місце в Підкарпатській Русі урядову Аграрну партію (29,1 % голосів) [1, с. 79]. “Руський блок”, до складу якого увійшли чотири автономні русофільські партії (АЗС, КТП, РНП, Русское Народное Соєдіненіє (РНС)), з результатом 18,2 % голосів виборців теж як ніколи піднявся, випередивши за показниками навіть комуністів [1, с. 81]. Щоправда, цей блок виступав у коаліції з ЧНДП. Таким чином, політика чехословацької влади, спрямована на досягнення консолідації та перемоги проурядових політичних сил, врешті-решт стала успішною. Більше того, парламентські вибори 1929 р. показали, що громадяни Підкарпатської Русі зацікавлені у стабільному співжитті в Чехословацькій Республіці, незважаючи на певні негаразди. Крайній радикалізм, а то й відверта антидержавна діяльність ними не сприймалися.

Крім вищезазначених результатів слід виділити ще участь Угорської Народної Партії (УНП), що отримала 11,4 % голосів (30 234) [33, с. 81], ЄСП – 6,3 % (16 762 голоси) [28, с. 29]. ЄОП виступала спільно з Аграрною партією [21, с. 31].

Аналізуючи результати парламентських виборів у Підкарпатській Русі упродовж 20-х рр. ХХ ст., слід підкреслити і досить високий рівень неучасті населення в голосуваннях (абсентеїзм), який сягав 14,6 %. У цілому по державі цей показник становив 8,6 % [16, с. 311]. Головною причиною цього факту залишався досить низький рівень політичної культури мешканців краю, а через це, – відповідна пасивність на виборах. Але, вочевидь, навіть ці цифри говорять про неабиякий інтерес до можливості вирішення суспільних проблем у порівнянні з попередніми періодами. Безпосередня участь у виборчих процесах об’єктивно свідчила і про позитивні моменти, серед яких збагачення політичної культури, можливість легалізованої політичної діяльності, гартування партій у безкомпромісній політичній боротьбі, набування досвіду тощо.

На середину 30-х рр. ХХ ст. припали ще одні загальнодержавні парламентські вибори, їх своєрідність полягала у тому, що активізація русофільських політичних партій робила серйозний тиск на весь проукраїнський рух. При чому це робилося за допомогою зовнішньополітичних сил (Угорщина, Польща) [32, с. 23] та при повному невтручанні у цей процес чехословацької влади. Більше того, деякі політичні партії переступали межу опозиційності й діяли поза допустимими законодавчою основою республіки рамками [33, с. 21–22]. До виборів, які були призначені на 19 травня 1935 р., готувалися 16 політичних партій. Із проукраїнських політичних організацій масову підтримку отримали комуністи і соціал-демократи.

Хоча в Аграрній партії у 1934 р. виникла потужна українська фракція, її русофільське керівництво не виставило жодного українського кандидата [22, с. 82].

Підготовленими до виборів підійшли місцеві соціал-демократи. У всіх регіональних осередках партії відбулися збори, де обговорювалася програма партії та кандидатури в депутати парламенту й сенату. Участь у них взяли активісти крайової ЧСДП Ю. Ревай, Ф. Ревай, Д. Німчук та ін. 10 квітня 1935 р. в Ужгороді відбулися загальнокрайові збори членів партії, на яких було підкреслено необхідність активної участі членів політичної організації у парламентських виборах [22, с. 83]. Однак результати виборів для соціал-демократів виявилися не вельми втішними (29 749 голосів (9,2 %), а депутатом чехословацького парламенту став Ю. Ревай [22, с. 83].

У свою чергу великого успіху добилися представники партії комуністів. Відмовившись від ідеї боротьби за автономію краю, основний акцент уваги в передвиборчій програмі вони зробили на антифашистську боротьбу, згуртованість населення перед загрозою фашизації країни [30, с. 129–131]. За рахунок 79 400 голосів виборців (26 %) комуністи вибороли перемогу у виборчому марафоні й делегували до парламенту О. Борканюка, І. Локоту, П. Терка і В. Поповича (у сенат) [22, с. 83].

ХНП внаслідок отриманих голосів виборців посіла низьке дев'яте місце (7325 голосів) і жодного депутатського мандату не отримала [22, с. 83]. Краща ситуація була в ЧНСП (10 027 голосів) [1, с. 77]. АЗС утворив коаліцію із Словацькою Народною Партією, яку очолював А. Глінка, внаслідок чого здобув 44 982 голосів [1, с. 81]. Ще одна потужна русофільська політична організація Руська Національно-Автономна Партія (РНАП), що утворилася напередодні парламентських виборів 1935 р., не ризикнула виступити самостійно, а увійшла до виборчого блоку "Руське народне об'єднання". Таким чином, автономісти отримали 28 954 голосів [1, с. 82].

Результати виборів до чехословацького парламенту переконливо засвідчили глибокі зміни у перспективних політичних вподобаннях жителів Підкарпатської Русі. Недовіра празьких урядових кіл до збагачення політичної культури у краї спричинила до поразки проурядової політики. 63 % голосів виборці віддали опозиційним партіям [1, с. 83]. Таким чином, електорат розумів, що обіцянки реформування суспільно-політичного життя в краї насправді не входять у плани урядових політичних сил.

Потрібно сказати і про той факт, що під час проведення виборів усіх рівнів у 1920–1930-х рр. були зафіксовані масові порушення, які, як правило, суттєво не впливали на позиції партій, однак вказували на існуючі недоліки і недосконалість організаційно-виборчого процесу на місцях [5, с. 132].

Загалом результати парламентських виборів 20–30-х рр. ХХ ст. показали спроможність тих чи інших політичних партій впливати на суспільне життя окремого регіону. Серед проукраїнських політичних організацій своєю масовістю й потужною структурно-організаційною базою виділялися крайком КТТЧ і місцева ЧСДП. Не останню роль у міцності організацій відіграла й матеріально-фінансова допомога філіям від їх центральних органів у Празі. З іншого боку, цей важіль занадто суттєво впливав на самостійність партійних дій і рішень. Серед інших політичних партій слід виділити потужну Аграрну партію, яка в силу державної підтримки мала чи не найлегші можливості для свого розвитку. В когорті автономних політичних партій безперечним лідером, вважаємо, була партія АЗС. Виходячи з іншої градації політико-партійного розвитку тогочасного суспільства, упродовж міжвоєнного періоду участь у виборах до чехословацького парламенту на теренах Підкарпатської Русі брали вісім загальнодержавних політичних партій, які лояльно ставилися до політики чехословацького уряду і відповідно названі вченими проурядовими. До опозиції дослідники віднесли УНП, АЗС, РНАП (автономні) і КПЧ (загальнодержавну). Погоджуючись із запропонованим поділом, маємо

наступне: якщо у 1924 р. за проурядові партії проголосувало 40 % виборців у краї, у 1925 р. – 46 %, у 1929 р. – аж 64 %, то у 1935 р. цей відсоток різко знизився до 37 %. Відповідно опозиційні партії найвищий показник електоральної підтримки отримали у 1935 р. (63 %), на противагу попередніх у 1924 р. – 60 %, у 1925 р. – 54 %, і у 1929 р. – значно нижчих 36 % голосів виборців [1, с. 83].

Не можна обійти стороною й питання зростання серед місцевого населення зацікавленості в результатах виборів, про що свідчить рівень абсентеїзму, що знижувався. Якщо у 1925 р. за політичні партії, що були внесені до бюлетенів у Підкарпатській Русі, голосувало 245 743 громадян, у 1929 р. – 266 324 чоловік, то у 1935 р. кількість учасників виборів становила рекордні для статистики краю 323 645 одиниць. При цьому, згідно положення про вибори, кількість представників від краю виходила із певного співвідношення набраних голосів. Так, у 1924 р. цифра, яка дозволяла отримати відповідний мандат, становила 28 245 голосів, у 1925 р. – 27 304, у 1929 р. – 29 591, у 1935 р. – 34 443 голосів. Передбачалося, що у 1941 р., під час чергових парламентських виборів ця цифра зросте до 38 тисяч голосів [1, с. 76]. Проте, внаслідок відомих подій у 1939 р., це так і залишилося політичним передбаченням.

Отже, процес демократичного плюралізму в Чехословацькій Республіці носив об'єктивно позитивний характер, а приклад практичної реалізації демократичних повноважень через призму участі широких верств населення у виборчих процесах піднімав на високий рівень можливості демократичного парламентаризму в тогочасних умовах.

Наслідки парламентських виборів 1924, 1925, 1929 і 1935 рр. для політичних партій, їх вплив на електорат потенційних прихильників, видозміни передвиборчих програм і взагалі виборча система – усе це ілюструє своєрідність політичної ситуації Підкарпатської Русі. Звичайно, ця тема потребує глибшого вивчення. Утворення передвиборчих блоків, стиль поведінки політичних організацій до і після виборів, порушення і втручання з боку влади та інші аспекти загально виборчого процесу чекають на своє подальше висвітлення.

Список використаних джерел

1. *Brandejs J. Vyvoj politickych pomeru na Podkarpatske Rusi v období 1918 – 1935 / J. Brandejs // Podkarpatska Rus. Sbornik hospodarskeho, kulturneho a politickeho poznarti Podkarpatske Rusi. – Bratislava, 1936. – С. 72–88.*
2. *Matovsek K. Podkarpatska Rus (vseobecny zemepis se zvlastnim zretelem k zivotu lidu) / K. Matovsek. – Praha: Nakladem Ceske Graficke Unie A.S., 1924. – 250 s.; Svorc P. Zakliata Krajina (Podkarpatska Rus 1918–1946). – Presov, 1996. – 126 s.*
3. *Баженова Н. П. Борьба Закарпатской краевой коммунистической организации за массы (1924 г.) / Н. П. Баженова // Тези доповідей та повідомлень до XVIII щорічної наукової конференції Ужгородського державного університету. – Ужгород, 1964. – С. 55–61.*
4. *Баженова Н. Нариси історії національно-визвольного руху трудящих Закарпаття в 1917–1923 рр. / Н. П. Баженова. – Ужгород, 1962. – 168 с.*
5. *Білак С. Народ за ними не пішов / С. М. Білак. – Ужгород: Карпати, 1981. – 216 с.*
6. *Мельникова И. Из истории революционного движения на Закарпатской Украине в 1921–1924 гг. / И. Н. Мельникова // Ученые записки Института славяноведения. – М., 1952. – Т. VI. – С. 51–59.*
7. *Мельникова И. Классовая борьба в Чехословакии в 1924–1929 гг. / И. Н. Мельникова. – М., 1962. – 442 с.*
8. *Мельникова И. Установление диктатуры чешской империалистической буржуазии в Закарпатской Украине / И. Н. Мельникова // Ученые записки Института славяноведения. – М., 1951. – Т. IV. – С. 84–114.*
9. *Токар М. Партії національних меншин Закарпаття (20–30-ті роки ХХ ст.) / М. Токар. – Ужгород, 2002. – 56 с.*
10. *Токар М. Проукраїнські політичні партії Закарпаття в 1919–1939 роках / М. Токар. – Ужгород: УжНУ, 2001. – 176 с.*
11. *Болдижар М. Закарпаття між двома світовими війнами / М. М. Болдижар. – Ужгород, 1993. – 159 с.*
12. *Болдижар М., Лемак В. Політичні партії та об'єднання автономної Підкарпатської Русі / М. М. Болдижар, В. Лемак // Нариси історії Закарпаття. – Ужгород: Вид-во “Закарпаття”, 1995. – Т. II. (1918–1945). – С. 302–310.*
13. *Вегеш М. Карпатська Україна (1938–1939): Соціально-економічний і політичний розвиток / М. Вегеш. – Ужгород, 1993. – 125 с.*
14. *Вегеш М. Карпатська Україна 1938–1939 років у загальноєвропейському історичному контексті / М. Вегеш. – Ужгород, 1997. – Т. I. – 236 с.*
15. *Віднянський С. Закарпаття у складі Чехо-Словацької Республіки: переломний етап у національно-культурному й етнополітичному розвитку русинів-українців / С. Віднянський // Культура*

Українських Карпат: традиції і сучасність. Матеріали міжнародної наукової конференції. Ужгород, 1–4 вересня 1993 р. – Ужгород, 1994. – С. 130–140. 16. *Віднянський С.* Закарпаття у складі Чехословацької Республіки: Формування державних структур і громадсько-політичне життя в краї у 20-х – першій половині 30-х років ХХ ст. / С. Віднянський // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки. Міжвідомчий збірник наукових праць. – К., 2002. – Вип. 6. – С. 297–318. 17. *Король Г.* Політичні партії і політична боротьба в 1921–1929 рр. / Г. Ф. Король, В. В. Делеган, О. В. Хланта // Нариси історії Закарпаття. – Ужгород: Вид-во “Закарпаття”, 1995. – Т. II. (1918–1945). – С. 180–194. 18. *Лемак В.* Карпатська Україна через призму демократії / В. Лемак // Новини Закарпаття. – 1992. – 14 березня. 19. *Ліхтей І.* Парламентські вибори 20-х років ХХ ст. Як відображення рівня політичної культури населення Закарпаття // Ріо-інформ. – 1996. – 7 грудня. 20. *Магочій П.* Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948) / П. Магочій. – Ужгород, 1994. – 296 с. 21. *Токар М.* Партії національних меншин Закарпаття (20–30-ті роки ХХ ст.) / М. Токар. – Ужгород, 2002. – 56 с. 22. *Токар М.* Проукраїнські політичні партії Закарпаття в 1919–1939 роках / М. Токар. – Ужгород: УжНУ, 2001. – 176 с. 23. *Худанич В.* Участь політичних партій Закарпаття у боротьбі за автономію напередодні Другої світової війни / В. Худанич // Carpatia – Carpathica – Карпатика: Історія і культура Карпат. – Ужгород, 2002. – Вип. 19. – С. 63–71. 24. *Barnovsky M.* Politicke strany na Podkarpatske Rusi v rokoch 1918–1938 / M. Barnovsky // Slovensko v politickom systeme Ceskoslovenska (Materiali z vedeckeho sympozia). – Bratislava, 1992. – Casta 11–13 novembra 1991. – S. 193–203. 25. *Svorc P.* Zakliata Krajina (Podkarpatska Rus 1918–1946) / P. Svorc. – Presov, 1996. – 126 s. 26. *Svorc P.* Krajinska hranica. Medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou (1919–1939) / P. Svorc. – Presov, 2003. – 424 s. 27. *Sbirka zakonu a narizeni statu Ceskoslovenskeho / Rocnik 1920.* – Praha, 1920. 28. *Шляхом Жовтня.* Боротьба трудящих Закарпаття за соціальне і національне визволення та возз'єднання з Радянською Україною: Збірник документів. – Ужгород, 1961. – Т. II. (1924–1929). – 576 с. 29. *Volby do Narodniho Shromazdeni na Podkarpatske Rusi v roce 1925.* Vydala Civilni sprava Podkarpatske Rusi. – Uzhorod, 1926. 30. *Шляхом Жовтня.* Боротьба трудящих Закарпаття за соціальне і національне визволення та возз'єднання з Радянською Україною: Збірник документів. – Ужгород, 1961. – Т. IV. (1934–1938). – 596 с. 31. *Свобода.* – 1929. – 10 жовтня. 32. *Protifasisticky a narodne osvobodzensky boj ceskeho a slovenskeho lidu 1938–1945.* Edice dokumentu. – Praha, 1987. – 232 s. 33. *Samus P., Badziak K., Matwiejew G.* Akcja “Lorn”. Polskie dzialania dy wersyjne na Rusi Zakarpaciej w swietle dokumentow Oddzialu II Sztabu Glownego WP / P. Samus, K. Badziak, G. Matwiejew. – Warszawa, 1998.

Надежда Греченюк

ИЗБИРАТЕЛЬНАЯ СИСТЕМА ПОДКАРПАТСКОЙ РУСИ В МЕЖВОЕННЫЙ ПЕРИОД

В статье автор рассматривает особенности избирательной системы Подкарпатской Руси межвоенных лет в контексте международно-политических событий. На основе источников анализируется участие политических партий края в парламентских выборах Чехословацкой Республики исследуемого периода.

Ключевые слова: Подкарпатская Русь, избирательная система, межвоенный период, политические партии, Чехословацкая Республика.

Nadiya Hrechenyuk

THE ELECTORAL SYSTEM OF CARPATHIAN RUTHENIA DURING THE INTERWAR PERIOD

In the article the author examines the features of the electoral system of Carpathian Ruthenia interwar years in the context of international political events. On the basis of analysis of the sources of participation of political parties in parliamentary election edge of the Czechoslovak Republic in the study

Key words: Carpathian Rus', the electoral system, the interwar period, political parties, the Czechoslovak Republic.